

Autorica romana i režiser filma reproducirali su Burikovu oporuku od 9. srpnja 1991. u kojoj određuje kako treba postupiti s njegovom ušteđevinom u iznosu od DM 33.000. U njoj je predvidio dijelove za svoju uslužnu domaćicu, za bratovu djecu, ali i za malo sjemenište u Zagrebu, zatim Bogoslovno sjemenište u Đakovu te za pravoslavnu crkvu u njegovu rodnom Neštinu. Ta je oporuka pisani dokument o njegovoj ljudskoj, vjerničkoj i svećeničkoj širini.

Mato Zovkić

TEOLOGIJA KULTURE I DIJALOGA: JOSEF IN ÄGYPTEN

Karl-Josef KUSCHEL, *Josefin Ägypten*, C. H. Beck, München, 2008., 124. str.

Karl-Josef Kuschel, koji je našem čitateljstvu poznat po knjigama *Spor oko Abrahama* i *Od sporenja k natjecanju religija: Lessing i izazov islama*, ponovno nas je iznenadio novim djelom s tematikom međureligijskog dijaloga *Josef in Ägypten - Josip u Egiptu*. Potonji pisac i znanstvenik eminentni je profesor na Katoličkom teološkom fakultetu Sveučilišta u Tübingenu, gdje predaje predmete Međureligijski dijalog i Teologiju kulture. Inače, autor je uz teolo-

giju završio i književnost, što daje osobit ugođaj pri iščitavanju djela u izvorniku.

U posljednje vrijeme dolazi do razvijanja nove forme međureligijskog dijaloga kroz teologiju kulture, gdje nerijetko grandiozna umjetnička djela imaju znakovitu i smjerodavnu ulogu u međureligijskom dijalogu, bivajući pri tome učiteljima života i ljudskosti. Kroz međureligijski dijalog promiče se tolerancija, riječ koja i baš nije najpopularnija u svojem izvornom značenju, mirni suživot naroda i njihovih religijskih tradicija te međusobno upoznavanje raznolikih kultura.

Knjiga *Josip u Egiptu* sastoji se od tri cjeline. Prvi dio je starozavjetno biblijsko kazivanje o Josipu, pri čemu je rabljen općeprihvaćeni, veoma dobar prijevod Biblije Starog zavjeta na njemački jezik *Einheitsübersetzung der Bibel*. Autor je u potpunosti preuzeo priču o Josipu iz Knjige Postanka iz njemačkog izvornika. Drugi dio je prijevod dvanaeste sure iz Časnog Kur'ana koja nosi naziv *Jūsuf*, u prijevodu njemačkog orijentalista Harmuta Bobzina. Potonji prijevod na njemačkom jeziku u recenzijama i prikazima nije dobio baš najbolje ocjene.

U posljednjem dijelu knjige, koji je ujedno i najvažniji, Kuschel diskutira o liku Josipa odnosno Jūsufa, prvotno iz starozavjetnog

rakursa, potom izlaže kur'anski prikaz dane tematike. Tübingenški profesor na osebujan način u uvodu ovog dijela knjige prvo počinje analizirati lik Josipa, kroz prizmu koju su o njemu tijekom povijesti načinili veliki pisci poput Goethea, Thomasa Manna itd. Autor bi zatim načinio zaokret s književne analize naspram teološkog promišljanja o zadanoj problematici. Osobitost djela ogleda se u analizi sadržaja Svetog teksta iz aspekta teorije književnosti.

Nesumnjivo da to djelo govori o veoma bitnim ličnostima iz svete povijesti judaizma i kršćanstva, pripovijedajući o Abrahamu, Izaku, Jakovu, Josipu, odnosno Božjim poslanicima o kojima pripovijeda islamska *Traditio constitutiva*. Sličnosti koje zbližavaju monoteističke religije posebno su naglašene jer tim putem autor već duže vrijeme i sam korača na tragu svojeg učitelja, jednog od najznačajnijih živućih filozofa i teologa, Hansa Künga.

Potom slijedi dio pod nazivom *Josip u Bibliji*. U prvim recima ovog dijela knjige autor se ukratko vraća na svetu povijest, od Adama do Jakova, koja je ispisana na prvim stranicama Starog zavjeta, gdje je, prema Kuschelu, prikazana obiteljska drama. Zatim se susrećemo s kratkim nacrtom biblijskog kazivanja o Josipu, gdje profesor vješt看 sumiranjem

sadržaja svetog teksta uspijeva u skraćenom obliku, kroz šest kratkih dijelova, prikazati Josipov život, njegovo putešestvije, nadu, oprost, i na kraju smrt. Pri tome Kuschel uočava veoma zanimljivu sliku Egipta, koji nije Egipat sukoba između Mojsija i faraona. Nije to ni Egipat deset pošasti, borbe za oslobođenje, već je prisutna jedna druga slika Egipta u kojemu dominiraju prijateljska koegzistencija i bratstvo među različitim ljudima. To je nesumnjivo grandiozno uočavanje međureligijskog dijaloga u ovom dijelu svete povijesti.

Od Josipa i njegove braće nastalo je 12 plemena izraelskih. Biblijsko kazivanje o Josipu i njegovoj braći je "teološki priča o Josipu na taj način (time) predstavlja primjer za razumijevanje odnosa Jahvina spram-protiv Izraela i njegovih dvanaest plemena, to je čin Njegova djelovanja". Religijska teologija kazivanja o Josipu je konkretizacija teologije drugog, stranog, koji su preživjeli u Noinoj barki, i kao potomstvo Abrahama imaju svoju duboku ukorijenjenost. Priča o Josipu pozitivna je teodiceja povijesti, gdje je riječ Božja na strani pravde, gdje Josip oprašta svojoj braći sljedećim riječima: *Osim toga, iako ste vi namjeravali da meni naudite, Bog je bio ono okrenuo na dobro: da učini što se danas zbiva – da spasi život velikom narodu* (Post 50,20).

Josip u Kur'anu, odnosno Jusuf, kako glasi njegovo ime na arapskom jeziku, rabi se i u Kuschelovoj knjizi, gdje Kuschel na samom početku naglašava sličnosti između kur'anskog i biblijskog govora o Josipu-Jusufu. U šest kratkih crtica on zamjećuje u osnovnom toku radnje ove sličnosti:

1. Kur'an i Biblija počinju govor o Jusufu konfliktom između braće, ljubomorom, prodajom Jusufovom i ropstvom (12,4-21).
2. Zavođenje od strane žene i Jusufov boravak u tamnici (12,23-35).
3. Tumačenje snova drugovima i oslobađanje (12,36-42).
4. Jusufovo tumačenje snova faraonu i dolazak na visoki položaj (12,43-57).
5. Jusufovo sjedinjenje s braćom, zamka i oprost, te susret s ocem i tumačenje sna s početka sure (12,58-101).
6. Kur'ansko kazivanje završava uputom (12,102-111).

Njemački profesor spretno uočava žestok kur'anski otklon spram zla, grijeha, laži i Jusufovu odlučnost da radije odabere tamnicu nego ljubavničku postelju, da bi na taj način ostao kreposan i čist od grijeha. "*Gospodaru moj,*"

- *zavapi on - "draža mi je tamnica od ovoga na što me one navraćaju. I ako Ti ne odvратиš od mene lukavstva njihova, ja mogu prema njima naklonost osjetiti i lahkomišlen postati."* (Kur'an 12,33)

Starozavjetno kazivanje o Josipu sastoji se od 383 stiha, dok se u Kur'anu nalazi 111 ajeta. U Bibliji je pripovjedni tok nešto dulji, dok kur'ansko kazivanje o Jusufu završava dolaskom Jakuba i njegove familije u Egipat, za razliku od Knjige Postanka gdje kazivanje o Josipu završava njegovom smrću u 110. godini. Što se tiče naracije postoji razlika, jer u Kur'anu je prisutan narator, a to je Uzvišeni Bog, dok je u Bibliji pripovjedač nepoznat. Kuschel pri književnoj i teološkoj analizi lika Jakova, vješto uočava, usporedbom kur'anskog i starozavjetnog teksta u vezi sa snom koji je usnio, razlike i upozorava na njih. Naime Jakub (kur'ansko ime Jakovljevo) u Kur'anu savjetuje lijepom riječju Jusufa (12,18), dok u Bibliji Jakov direktno i oštro kritizira Josipa na početku pripovijesti.

Djelo je originalno po tome što se autor poziva na suvremene književne teorije pri analizi Svetog teksta. Osvrće se i na djela književnika i koristi djela književnika koji su pisali književne uratke o Josipu, poput Thomasa Manna i njegova čuvenog romana *Josip i njegova braća*. Kuschel

se pri tome ne ograničava samo na autore zapadne provenijencije već se koristi i djelima s orijentalnog izvorišta poput pjesnika Firdusija i Džami'a koji je ispisao magnifikantno djelo istoimena naziva *Jusuf i Zulejha*. Postoje značajna tumačenja Qur'ana s aspekta teorije književnosti, no nužno je podcrtati da su kur'anska kazivanja uglavnom na dijakronijskom sustavu kazivanja. Sura *Jusuf* čini iznimku i u njoj je prisutno sinkronijsko pripovijedanje, što je izvrsno uočio profesor Kuschel, odlučivši se za poredbu tih dvaju kazivanja koja su ponikla s istovrsnog izvora.

Sličnom tematikom također se bavio *Malik ibn Nebi*, koji je našem čitateljstvu poznat po djelu *Kur'anski fenomen*. Na kraju potonje knjige izvršena je komparacija između starozavjetnog i kur'anskog prikaza Jusufa, a.s., pri čemu u jednom dominantnom teološkom svjetlu Nebi promišlja o sličnostima i različitostima između kur'anskog i biblijskog kazivanja. Za razliku od njega, profesor Kuschel pri oslikavanju dane tematike daje posebnu aromu svojem djelu pozivajući se na teoriju književnosti.

Kuschelova knjiga *Josip u Egiptu* konglomerat je raznolikih znanja i iskustava, koja su sukusirana u jednu iznimno promišljenu i homogenu cjelinu. To je djelo

rad iz teologije kulture, međureligijskog dijaloga, svjetske književnosti, egzegeze, što upućuje na multidisciplinarnost, koja je vješto sročena u smislenu cjelinu naslovljenu *Josip u Egiptu*.

Knjigu je izdao renomirani izdavač s njemačkog govornog područja C. H. Beck iz Münchena 2008. godine. Sastoji se od 124. stranice, a tiskana je u ediciji *Die grossen Geschichten der Menschheit - Velike priče ljudskog roda*. U istoimenom su nizu izašla poznata djela iz njemačke i svjetske književnosti poput *Epa o Gilgamešu*, *Tristana i Isolde*, *Odiseje*, *Sigfriedove smrti*, itd.

Nesumnjivo da je ovo djelo, koje je malo po opsegu, iznimno bogato poučnim informacijama koje zbližavaju civilizacije i kulture a prvenstveno ljude. Knjiga ispunjava svoju dijalošku nakanu, i stoga je toplo preporučujemo našem čitateljstvu.

Orhan Jašić i Semin Grabus

MORALNI ZAKON - UNIVERZALNI I OSOBNI FENOMEN

Tomislav JOZIĆ, *Porijeklo moralnoga zakona*, HKD Napredak, Sarajevo, 2010., 217. str.

Knjiga *Porijeklo moralnoga zakona* dr. Tomislava Jozića, vi-